

Κωνσταντίνος Κ. Χατζόπουλος

Όψεις του αντίκτυπου της έξωσης του Όθωνα
στην κοινή γνώμη της Βλαχίας.
Μια «Ωδή στην Ελλάδα» του C. D. Aricescu

Τα επαναστατικά γεγονότα που συντάραξαν το μικρό ελληνικό κράτος και, ιδιαίτερα, την πρωτεύουσά του Αθήνα στις πρώτες μέρες του Οκτωβρίου 1862 και που οδήγησαν τελικά στην ανατροπή και έξωση του Όθωνα στις 11/23 του ίδιου μήνα⁽¹⁾ προκάλεσαν, όπως ήταν φυσικό, βαθειά αίσθηση στην κοινή γνώμη τόσο των ευρωπαϊκών κρατών, όσο και των γειτονικών βαλκανικών πριγκιπάτων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των βαλκανικών πριγκιπάτων, που, όπως είναι γνωστό, δεν είχαν κατακτήσει ακόμα πλήρως την ανεξαρτησία τους, αλλά παρέμεναν φόρου υποτελή στο Σουλτάνο, η επανάσταση στην Ελλάδα έγινε δεκτή σχεδόν παντού με ενθουσιασμό, γεγονός που μπορεί ν' αποδοθεί στα παρόμοια προβλήματα που αντιμετώπιζαν και οι γειτονικοί βαλκανικοί λαοί στην πορεία τους για την πραγμάτωση των προσδοκιών τους για εθνική και κοινωνική χειραφέτηση.

Στα «Ηνωμένα Ρουμανικά Πριγκιπάτα» της Βλαχίας και Μολδαβίας⁽²⁾ η μεταβολή της 11ης Οκτωβρίου 1862 στην Ελλάδα έγινε δεκτή με ενθουσια-

1. Γ. Θ. Κολοκοτρώνη, *Απομνημονεύματα (Χειρόγραφον δεύτερον, 1821 - 1862)*. Εισ. - σημ. Εμ. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήναι, 1961, σσ. 125 - 128· Ν. Δραγούμη, *Ιστορικά αναμνήσεις*, Αθήναι, 1952², τόμ. Β', σσ. 241 - 251· Αλ. Ρ. Ραγκαβή, *Απομνημονεύματα*, Αθήναι, 1930, τόμ. Γ', σσ. 94 - 96 και 98 - 104· Fr. Lenormant, *La révolution de Grèce. Ses causes et ses consequences* (Extrait du «Correspondant»), Paris, 1862, σ. 46· Αλ. Βυζάντιου, «Ἐκθεσις των εν Ελλάδι συμβάντων από Ιουνίου 1862 ἄχρις Ιουνίου 1865», *Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον* 1866, σσ. 279 - 282· Αν. Γούδα, *Βίοι παράλληλοι (Όθων)*, Αθήναι, 1875, τόμ. Ζ', σσ. 83 - 90· Τρ. Ευαγγελίδου, *Ἱστορία του Όθωνος, βασιλέως της Ελλάδος (1832 - 1862)*, Αθήναι, 1893, σσ. 686 - 726· Μ. Μαντούβαλου, «Ἡ ἐξέσις του βασιλέως Όθωνος και το ιδιωτικὸν του Αρχεῖον», στον *Παρνασσό* XII (1970) 126 - 134· της ίδιας, *Τα εν Ελλάδι πολιτικά γεγονότα του 1862 και τα εν τω «Παρνασσώ» κατάλοιπα του Δ. Βούλγαρη*, Αθήναι, 1971, σσ. 21 - 26 και 79 - 80· Β. Ζάντλ, *Βαυροί στην Ελλάδα*. Μτφρ. Δ. Ηλιόπουλος, Αθήνα, 1984, σσ. 278 - 283.
2. Οι παραδουνάβιες ηγεμονίες της Βλαχίας και Μολδαβίας ενώθηκαν, όπως είναι γνωστό, με την ταυτόχρονη εκλογή στο Ιάσι και στο Βουκουρέστι του Alexandru Ioan Cuza ως κοινού ηγεμόνα (24 Ιανουαρίου 1859). Η ρουμανική ιστοριογραφία για την «Ένωση» είναι ιδιαίτερα πλούσια. Γι' αυτό έκρινα σκόπιμο να παραθέσω εδώ ενδεικτικά ορισμένα μόνον από τα σημαντικότερα και πιο πρόσφατα έργα: *Documente privind Unirea Principatelor* (Έγγρα-

σμό, πρώτ' απ' όλα από τα μέλη των εκεί ελληνικών παροικιών⁽³⁾. Ταυτόχρονα, στον ελεγχόμενο ρουμανικό τύπο της εποχής είδαν το φως της δημοσιότητας ανταποκρίσεις και άρθρα που με ιδιαίτερη θερμότητα χαιρέτησαν την πολιτειακή μεταβολή στην Ελλάδα⁽⁴⁾. Ακριβώς με μια πτυχή του αντίκτυπου της ελληνικής επανάστασης της 11ης Οκτωβρίου 1862 στο ρουμανικό τύπο του Βουκουρεστίου πρόκειται ν' ασχοληθώ στην παρούσα εργασία.

Συγκεκριμένα, στις 18 Οκτωβρίου 1862 οι αναγνώστες της ρουμανικής εφημερίδας «Românul» (Ο Ρουμάνος) μαζί με το φύλλο αριθμ. 291 παρελάμβαναν και ένα φέϊγ - βολάντ με ένα ποίημα που έφερε τον τίτλο «Ωδή στην Ελλάδα», στο οποίο ο συντάκτης αναφερόταν με τα θερμότερα λόγια στη μεταβολή της 11ης Οκτωβρίου 1862. Η δημοσίευση της «Ωδής» αυτής προκάλεσε αλυσσιδωτές αντιδράσεις. Από τη μια πλευρά τον ενθουσιασμό των αναγνωστών και, από την άλλη, την αντίδραση των αρχών που, όπως θα δούμε, οδήγησε τελικά στην καταδίκη τόσο του συντάκτη της «Ωδής», όσο και του εκδότη της εφημερίδας⁽⁵⁾.

Πριν περάσω στην παρουσίαση και ανάλυση της «Ωδής στην Ελλάδα» και του αντίκτυπου που είχε η δημοσίευσή της, κρίνω σκόπιμο να αναφερθώ

φα που αφορούν την Ένωση των Πριγκιπάτων), Βουκουρέστι: έκδ. της Ακαδημίας της Α.Δ. της Ρουμανίας, τόμ. I - V, 1950 - 1963· L. Boicu, *Diplomația europeană și cauza României* (Η ευρωπαϊκή διπλωματία και η υπόθεση της Ρουμανίας) (1856 - 1859), Ιάσι, 1978· D. Berindei, *Eroca Unirii* (Η εποχή της Ένωσης), Βουκουρέστι, 1979· D. Vitcu, *Diplomații Unirii* (Οι διπλωμάτες της Ένωσης), Βουκουρέστι, 1979· *Rolul masei populare în fătirea Unirii Principatelor române (1859)* (Ο ρόλος των λαϊκών μαζών στην πραγμάτωση της Ένωσης των Ρουμανικών Πριγκιπάτων, 1859), Βουκουρέστι, 1979.

3. Μ. Μαντούβαλου, *Τα εν Ελλάδι πολιτικά γεγονότα του 1862...*, σ. 33· Ελ. Μπελιά, «Ο ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835 - 1878 (Συμβολή στην ιστορία του επί τη βάσει των ελληνικών πηγών)», *Δελτίο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* (στο εξής ΔΙΕΕ), τόμ. XXVI (1983) 56.
4. Ανήκει στις προθέσεις μου να ασχοληθώ στο μέλλον γενικότερα με τον αντίκτυπο της επανάστασης της 11/23 Οκτωβρίου 1862 στον ρουμανικό τύπο της εποχής.
5. «Η Ωδή στην Ελλάδα», καθώς και οι σχετικές πληροφορίες για τις αντιδράσεις που προκάλεσε η δημοσίευσή της, εκδόθηκαν από τον ίδιο τον συντάκτη της Constantin D. Aricescu σε ειδική μπροσούρα με τίτλο *Procesul meu pentru Oda la Grecia* (Η δίκη μου για την Ωδή στην Ελλάδα), Βουκουρέστι, 1863, σ. 192. (Ένα αντίτυπο της σπάνιας αυτής έκδοσης βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου).

με λίγα λόγια στον συντάκτη της. Ο Constantin D. Aricescu (1823 - 1886) ανήκει στη γενιά των νέων που πίστεψαν στα ιδεώδη της ρουμανικής επανάστασης του 1848, αγωνίστηκαν για την επιτυχία της και διώχθηκαν μετά την κατάπνιξη της από τα τουρκικά και ρωσικά στρατεύματα. Έχοντας σπουδάσει στο περίφημο κολλέγιο του «Αγίου Σάββα» του Βουκουρεστίου, γνώριζε τουλάχιστον να διαβάζει ελληνικά και ήταν βαθειά επηρεασμένος από την ελληνική παιδεία⁽⁶⁾. Το έργο του κατέχει σημαντική θέση στη ρουμανική πνευματική ζωή του 19ου αι. και ιδιαίτερα αξιόλογη θεωρείται η συμβολή του στην ιστοριογραφία που αφορά στη ρουμανική επανάσταση του 1821, την οποία πλούτισε με μια πρωτότυπη εργασία και ένα τόμο με συλλογή εγγράφων⁽⁷⁾. Πέρα απ' αυτό, σε δική του παρότρυνση αποδίδεται και η δημοσίευση των απομνημονευμάτων ορισμένων αγωνιστών, που είχαν πάρει ενεργό μέρος στα επαναστατικά γεγονότα του 1821⁽⁸⁾. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί, ότι ο Constantin Aricescu ασχολήθηκε με την πολιτική, τη δημοσιογραφία και τη δοκιμιογραφία και παράλληλα, δημοσίευσε πολλά έργα σε έμμετρο λόγο⁽⁹⁾.

6. Καθηγητής του – των γαλλικών, όμως, και όχι των ελληνικών – είχε χρηματίσει ο πολύ γνωστός Κωνσταντίνος Κυριακού Αριστίας. Ανάμεσα στο δάσκαλο και τον μαθητή αναπτύχθηκε, όπως φαίνεται, θερμή φιλία, που δυνάμωσε κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1848 και συνεχίστηκε ως το θάνατο του Αριστία. Απόδειξη των φιλικών τους δεσμών αποτελεί το ότι ο C. D. Aricescu εκφώνησε τον επικήδειο τη μέρα του θανάτου του «σημαιοφόρου του Ιερού Λόχου» (βλ. στον Γ. Ζωΐδη, *Κωνσταντίνος Κυριακού - Αριστίας*, Βουκουρέστι, 1964, σ. 78). Αναλυτικά για τις σπουδές του C. D. Aricescu βλ. την εργασία του V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu* (Η ιστοριογραφική δραστηριότητα του...), Βουκουρέστι: έκδ. της Εταιρείας ιστορικών και φιλολογικών επιστημών, 1957, σσ. 5 - 6. Τη γνώση της ελληνικής γλώσσας ομολογεί ο ίδιος ο C. D. Aricescu σε επιστολή του με ημερομηνία 15 Νοεμβρίου 1862 προς τον Λεωνίδα Βαλβή, ο οποίος του είχε απευθύνει, όπως θα δούμε παρακάτω, επιστολή στα ελληνικά (βλ. C. D. Aricescu. *Procesul meu...* - 113).
7. *Istoria revoluțiunii române de la 1821* (Ιστορία της ρουμανικής επανάστασης του 1821), Κραγιόβα, 1874, σ. XXX +382 και *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821* (Αποδεικτικά έγγραφα για την ιστορία της ρουμανικής επανάστασης του 1821), Κραγιόβα, 1874, σ. 225.
8. *Documente privind istoria României, Răscola din 1821* (Έγγραφα που αφορούν στην ιστορία της Ρουμανίας. Η εξέγερση του 1821), Βουκουρέστι, 1962, τόμ. V, σσ. 15 - 16.
9. Γενικές πληροφορίες για τον C. D. Aricescu βλ. στην *Enciclopedia istoriografiei românești* (Εγκυκλοπαίδεια της ρουμανικής ιστοριογραφίας), Βουκουρέστι, 1978, σ. 39. Αναλυτικότερα

Περνώντας στην «Ωδή στην Ελλάδα» κρίνω σκόπιμο να παραθέσω αρχικά μια πληροφορία με ξεχωριστό ενδιαφέρον, που μας δίνει ο ίδιος ο συντάκτης της «Ωδής»: σχετικά με τις ειδήσεις που έφταναν από την Αθήνα και αφορούσαν στην κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα στις παραμονές της επανάστασης της 11ης Οκτωβρίου 1862. Ο C. D. Aricescu μας πληροφορεί συγκεκριμένα, ότι ήδη στο φύλλο αριθ. 275 της 2ας Οκτωβρίου 1862 της εφημερίδας «Ο Ρουμάνος» είχε δημοσιευτεί άρθρο «που προφήτευε το κίνημα της 11/23 Οκτωβρίου 1862». Έγραφε επί λέξει ο αρθρογράφος της εφημερίδας: «Αλλοίμονο στην κυβέρνηση εκείνη που περιορίστηκε να ζει συνεχώς με τον φόβο ότι ο λαός θα συνωμοτήσει και θα ξεσηκωθεί αύριο να την ανατρέψει! Μια παρόμοια κυβέρνηση είναι καταδικασμένη από πνιν' και όλες οι δικτατορίες, η τυφλή υπακοή μερικών στρατιωτών, δεν θα τη γλυτώσουν από τη μοίρα που μόνη της δημιουργεί για τον εαυτό της, όταν δεν στηρίζεται στην αγάπη και τη συμπάθεια του λαού»⁽¹⁰⁾.

Από την πληροφορία αυτή γίνεται φανερό ότι η έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα σ' όλη τη διάρκεια του τελευταίου χρόνου της βασιλείας του Όθωνα⁽¹¹⁾ και ιδιαίτερα στα τέλη Σεπτεμβρίου και στις αρχές Οκτωβρίου 1862 είχε ήδη προκαλέσει την αίσθηση της κοινής γνώμης στο εξωτερικό. Συνεπώς, η είδηση για την επανάσταση λαού και στρατού στην Ελλάδα στις 11 Οκτωβρίου 1862, καθώς και η ανατροπή και έξωση του Όθωνα ήταν γεγονότα, που η κοινή γνώμη του εξωτερικού τα ανέμενε ως φυσιολογική συνέπεια και όχι ως απρόσμενη εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης του μικρού ελληνικού κράτους

Το ίδιο πνεύμα απορρέει ουσιαστικά και από την περιγραφή των συνθηκών κάτω από τις οποίες συντάχθηκε η «Ωδή στην Ελλάδα», όπως μας τις σκιαγραφεί ο ίδιος ο C. D. Aricescu: «Στις 14 Οκτωβρίου, έτος σωτήριο 1862, οι κάτοικοι της πρωτεύουσας της Ρουμανίας, διάβαζαν στον 'Ρουμά-

ρα για τη ζωή και το έργο του βλ. V. Maciu, *ό. π.*, σ. 65 και M. Şoveza, «Constantin D. Aricescu», στη *Revista Arhivelor* (Επιθεώρηση των Αρχείων), τόμ. IX. 2 (1966) 209 - 214.

10. C. D. Aricescu *Procesul meu...*, σσ. 12 - 13.

11. Σχετικά με τα γεγονότα του Ιανουαρίου - Φεβρουαρίου 1862, γνωστά ως «Ναυπλιακά», βλ. Γ. Θ. Κολοκοτρώνη, *ό.π.*, σσ. 111 - 115· Τρ. Ευαγγελίδου, *ό.π.*, σσ. 615 - 663 και Κ. Τριανταφύλλου, «Τα Ναυπλιακά (1862) εν Πάτραις», στη *Μνημοσύνη* II (1968 - 1969) 357 - 374.

νο' αριθ. 287, το ακόλουθο τηλεγραφικό μήνυμα: 'Κωνσταντινούπολη, 24 Οκτωβρίου 1862. Επανάσταση στην Αθήνα. Ορκίστηκε προσωρινή κυβέρνηση... Η βασίλισσα κι ο βασιλιάς αναχώρησαν στην Κέρκυρα'. Αυτή η είδηση ήταν τόσο όμορφη (υπογρ. Κ.Χ.), ώστε πολλοί Ρουμάνοι δεν την πίστεψαν κι επειδή ερχόταν μέσω Κωνσταντινούπολης, ήταν για μένα τόσο αβέβαιη, όπως και πολλές ειδήσεις που έρχονται μέσω Βιέννης· έτσι αποφάσισα να θέσω το παραπάνω τηλεγραφικό μήνυμα σε εικοσιτετράωρη, τουλάχιστον, καραντίνα. Στο μεταξύ η είδηση από την Κωνσταντινούπολη της 14ης Οκτωβρίου επαληθεύτηκε με άλλες αυθεντικές ειδήσεις. Τότε εμπνεύστηκε η Μούσα μου και έγραψα την ακόλουθη ωδή...»⁽¹²⁾.

Από τα δύο αυτά αποσπάσματα προκύπτει ότι η ρουμανική κοινή γνώμη όχι μόνο δεν εξεπλάγη από την επανάσταση της 11ης Οκτωβρίου 1862, αλλά και την περίμενε και την χαιρέτησε με ενθουσιασμό. Το ξεχωριστό αυτό ενδιαφέρον των Ρουμάνων για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα δεν ήταν, βέβαια, τυχαίο. Οφειλόταν σε πολλούς παράγοντες από τους οποίους κρίνω σκόπιμο να επισημάνω τους, κατά τη γνώμη μου, πιο σημαντικούς: α) το φιλελληνικό πνεύμα κυρίως των πνευματικών ανθρώπων της Βλαχίας, που σε μεγάλο ποσοστό είχαν συνείδηση της βαθειάς επίδρασης της ελληνικής παιδείας στην πνευματική ανάπτυξη του τόπου τους⁽¹³⁾, β) η έντονη ελληνική παρουσία στα δύο Πριγκιπάτα⁽¹⁴⁾, γ) οι σκληροί αγώνες του ελληνικού έθνους στο πρόσφατο παρελθόν για την κατάκτηση της ανεξαρτησίας του, αγώνες στους οποίους είχαν συμμετάσχει ποικιλότροπα και οι Ρουμάνοι⁽¹⁵⁾, δ) η άτυχη ρουμανική επανάσταση του 1848, στην οποία εί-

12. C. D. Aricescu. *Procesul meu...* σ. 9.

13. C. Papacostea - Danielopolu. *Intellectualii români din Principate și cultura greacă. 1821 - 1859* (Οι ρουμάνοι λόγιοι των Πριγκιπάτων και ο ελληνικός πνευματικός πολιτισμός, 1821 - 1859), Βουκουρέστι, 1979, σσ. 41 - 42 και 154 - 158.

14. Ελ. Μπελιά, *ό.π.* Σύμφωνα με τη συγγρ., ειδικά στην περίοδο 1860 - 1880, οι Έλληνες της Μολδοβλαχίας όχι μόνον αυξάνονται σε αριθμό, αλλά οργανώνονται για πρώτη φορά ιδρύοντας συλλόγους, σχολεία, εκκλησίες κλπ.

15. Κρίνω περιττό να αναφερθώ εδώ στην πλούσια ελληνική και ρουμανική βιβλιογραφία για τα επαναστατικά γεγονότα του 1821 στη Μολδοβλαχία. Πρέπει, όμως, να υπογραμμιστεί εδώ τόσο η παρουσία αρκετών ρουμάνων - κυρίως από τη Μολδαβία - αγωνιστών στις τάξεις του επαναστατικού στρατού του Αλ. Υψηλάντη [βλ. N. Todorov, «Νέα στοιχεία για

χαν συμμετάσχει πολλοί από τους Έλληνες των Πριγκιπάτων⁽¹⁶⁾ και ε) η δυσαρέσκεια που υπέβασκε στα δύο Πριγκιπάτα ενάντια στον ηγεμόνα Alexandru Ioan Cuza, η οποία, αργότερα, οδήγησε στην εκθρόνισή του⁽¹⁷⁾.

Βαθειά επηρεασμένος από την κλασική παιδεία, από τις διηγήσεις των γεροντότερων για τα ηρωικά χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, από τις προσωπικές του εμπειρίες από τη ρουμανική επανάσταση και από την αντιπολιτευτική του διάθεση κατά του ηγεμόνα Cuza ο C. D. Aricescu, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, στο άκουσμα της είδησης της έξωσης του Όθωνα, συνέθεσε την «Ωδή στην Ελλάδα», που εκφράζει, κατά τη γνώμη μου, τα αισθήματα της πλειοψηφίας των συγχρόνων του. Η «Ωδή» αυτή, βέβαια, ως ποιητικός λόγος, υστερεί εμφανώς σε σύγκριση με έργα σύγχρονων ρουμάνων λογοτεχνών. Διακρίνεται, όμως, για τον αυθορμητισμό και το

τους εθελοντές στην ελληνική επανάσταση του 1821 στις παραδουνάβιες ηγεμονίες» (μετ. Δ. Λουκίδου - Μαυρίδου), στη *Βαλκανική Βιβλιογραφία (Παράρτημα)*, τόμ. II (1973) 226], όσο και η συμμετοχή στη μάχη του Δραγατσανίου ενός σώματος ρουμάνων παντούρων, που αγωνίστηκαν με αξιοθαύμαστο ηρωισμό στο πλευρό των Ελλήνων (βλ. I. Neacsu, «Participarea pandurilor române la cea de-a doua luptă de la Drăgășani (7/19 iunie 1821)» (Η συμμετοχή των ρουμάνων παντούρων στη δεύτερη μάχη του Δραγατσανίου, 7/19 Ιουνίου 1821), στο *Studii. Revista de istorie*, τόμ. XXIV (1971) 41 - 51. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί και η παρουσία ρουμάνων φιλελλήνων στην επαναστατημένη Ελλάδα, ανάμεσα στους οποίους ξεχωριστή θέση κατέχει ο υπασπιστής του Δ. Υψηλάντη Γεώργιος Κ. Βοϊνέσκος [βλ. Κ. Ν. Ράδου, «Εγγραφα και επιστολαί Γεωργίου Κ. Βοϊνέσκου», στο *ΔΙΕΕΕ*, τόμ. VII (1910 - 1916) 243 - 426].

16. Αξιοσημείωτη και χαρακτηριστική είναι, νομίζω, η περίπτωση του Κωνσταντίνου Κυριακού - Αριστία, που πήρε ενεργό μέρος στην επανάσταση. Διορίστηκε, μάλιστα, από την επαναστατική κυβέρνηση ως υποδιοικητής της εθνοφρουράς του Βουκουρεστίου [βλ. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente* (Το έτος 1848 στα Ρουμανικά Πριγκιπάτα. Πράξεις και έγγραφα), Βουκουρέστι, 1902, τόμ. II, σ. 84]. Με την κατάνιξη της επανάστασης ο Αριστίας εξορίστηκε μαζί με τους κορυφαίους ρουμάνους επαναστάτες N. Bălcescu, I. Elliad, Chr. Tell, N. Goleacu κ.ά. (βλ. *στο ίδιο*, τόμ. IV, σσ. 516 - 517).
17. *Istoria României* (Ιστορία της Ρουμανίας). Βουκουρέστι, 1964, τόμ. IV, σσ. 385 - 395· C. C. Giurescu. *Viața și opera lui Cuza - Vodă* (Η ζωή και το έργο του ηγεμόνα Cuza), Βουκουρέστι, 1966, σσ. 351 - 380· Gr. Chiriță, «Preludiile și cauzele detronării lui Cuza - Vodă» (Τα προμηνύματα και τα αίτια της εκθρόνισης του ηγεμόνα Cuza), στο *Revista de istorie*, τόμ. XXIX (1976) 347 - 371· D. Berindei, «Les antécédents de l'abdication du Prince Cuza», στο *Revue roumaine d'histoire*, τόμ. XVIII (1979) 785 - 802.

έντονο φιλελληνικό πνεύμα του συντάκτη της, καθώς και για τον άκρατο πατριωτισμό του, στοιχεία που εξαλείφουν σε μεγάλο μέρος τα μειονεκτήματα του έμμετρου λόγου.

Ξεκινώντας από τις παραπάνω διαπιστώσεις κρίνω σκόπιμο να παραθέσω εδώ σε ελληνική μετάφραση το πλήρες κείμενο της «Ωδής στην Ελλάδα» και, στη συνέχεια, να προβάω στο σχολιασμό των κυριότερων σημείων της.

«ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Επιτέλους έφτασε ο πόνος στο αποκορύφωμά του.
Το μαχαίρι μπήχτηκε του χωρισμού στο κόκκαλο.
Και, μια μέρα γιορτινή, όλος ο λαός της Ελλάδας
ξεσηκώθηκε και κήρυξε την πτώση της δυναστείας
της βασιλικής, ανάξιας να κυβερνά τους Έρωες,
εκείνους που σα να 'ταν πρόβατα τους πολιτεύτηκε.
Ω! Πόσο υπομόνεψε ο λαός. Μα σαν οργίστηκε,
τίποτα δεν μπόραγε να τον εμποδίσει· όλα τα σύντριψε.

Ω! εσείς γιοι της Ελλάδας. Ω! εσείς λαέ γενναίων,
που για δεύτερη φορά συντρίβετε την άλυσο των σκλάβων.
Τιμή. Τιμή σε Σας. Εσείς είστε άξιοι απόγονοι
των Ηρώων της Ελλάδας. Των πατριωτών εκείνων
που για την Ελευθεριά και την αγάπη της Πατρίδας
πέθαιναν σαν Λεωνίδες και τα παιδιά τους θυσιάζοντας ακόμα.

Είναι το ίδιο εκείνο αίμα του γενναίου Σπαρτιάτη.
Πεντακόσια χρόνια σκλαβιάς κάτω απ' το σκληρό γιαταγάνι
δεν κατάφεραν να σβήσουν μέσα σας τη θεία φλόγα,
που ένα λαό μεταμορφώνει σε Αρχάγγελο - Χερουβείμ.

Βασιλιάδες, παράδειγμα να έχετε τον Όθωνα της Ελλάδας.
Ξυπνείστε ολογλήγορα απ' τον βαθύ σας ύπνο,
οπού σας βύθισε η τύφλωσή σας η μοιραία.
Τι; δε βλέπετ' άραγε εσείς του χαμού την άβυσσο;
Δύναμη ενός θρόνου, η αγάπη είναι του λαού·
κι όχι οι λόγχεις, οι μαγιονέτες, οι πύργοι, τα κανόνια.
Έλαμψ' ο φαντάρος: πολίτης είναι σήμερα
κι όχι μια μηχανή τυφλή του σκληρού τυράννου·

Και σ' εκείνους που τον διατάξαν να χτυπήσει το χωριάτη
 ο στρατιώτης τους απάντησε με τον γενναίο λοχαγό,
 που στ' όνομα του στρατού είχε απαντήσει στον Μπιμπέσκου·
 «Εμείς εδώσαμε πίστης όρκο στη ρουμάνικη σημαία,
 που απάνω της διαβάζεις: *Τιμή, Ρουμανία*·
 τον εχθρό που έρχεται σέρνοντας τις αλυσίδες δείξε μας
 κι ενάντιά του όλοι μας θ' αγωνιστούμε σαν αδέρφια».

Ποτέ του δεν πεθαίνει ένας λαός με τέτοιους στρατιώτες.
 Μα τι ζητάει ένας λαός; Ζητάει Λευτεριά.
 Και το δικαίωμα έχει να την απαιτεί; Σ' όλα έχει δικαίωμα.
 Γιατί αυτός στον Εστεμμένο προσφέρει το σκήπτρο·
 αυτός το νομιμοποιεί, γιατί αυτός είναι ο κυρίαρχος.
 Κι όχι ο Δεσπότης της χώρας, όχι ο τύραννος ο Βασιλιάς,
 που από *δολιότητα* και *ανικανότητα*
 Και τη χώρα εκθέτει και την Άγια Λευτεριά.

Του πόνου το ποτήρι... λίγ' ακόμα και γέμισε·
 μια σταγόνα μοναχά κι ΕΠΕΣΕ Ο ΟΘΩΝΑΣ»⁽¹⁸⁾.

Μελετώντας την «Ωδή στην Ελλάδα» εντύπωση προκαλεί αρχικά το γεγονός ότι ο συντάκτης της συγκρίνει την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα με την περίοδο της τουρκοκρατίας και θεωρεί την επανάσταση της 11ης Οκτωβρίου 1862 ως «δεύτερο» 1821. Οι συγκρίσεις ανάμεσα στα ηρωικά χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης και στο ξεσήκωμα του λαού και του στρατού ενάντια στον Όθωνα, παρόλη τη δόση υπερβολής που τις χαρακτηρίζει, αντικατοπτρίζει, πιστεύω, την αίσθηση που προκάλεσε στο εξωτερικό η γενναιότητα και η αποφασιστικότητα των Ελλήνων να ανατρέψουν μια δυναστεία «ανάξια να κυβερνά Ήρωες»

Το δεύτερο σημείο στο οποίο θα σταθώ, είναι η προειδοποίηση που απευθύνει ο συντάκτης της «Ωδής» στους «βασιλιάδες» που τους καλεί «να ξυπνήσουν ολογλήγορα απ' το βαθύ ύπνο, οπού τους βύθισε η μοιραία τους τύφλωση» και να στηριχτούν στην αγάπη του λαού. Η προειδοποίηση αυτή

18. C. D. Aricescu. *Procesul meu...*, σσ. 9 - 11.

απευθύνεται, κατά τη γνώμη μου, κυρίως προς τον ηγεμόνα των «Ηνωμένων Ρουμανικών Πριγκιπάτων» Alexandru Ioan Cuza, που, παρόλο που είχε εκλεγεί πανηγυρικά μόλις το 1859 ως κοινός ηγεμόνας της Βλαχίας και Μολδαβίας, με την πολιτεία του είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις, που, όπως ήδη τονίστηκε, οδήγησαν τελικά στην εκθρόνισή του.

Το τρίτο και τελευταίο σημείο το οποίο κρίνω σκόπιμο να επισημάνω είναι η αναφορά του C. D. Agicescu στην εξέγερση του στρατού. Θέλοντας να δείξει πόσο η συμπεριφορά των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων ήταν σύμφωνη με τη λαϊκή βούληση, ο συντάκτης της «Ωδής» παρομοιάζει τη στάση των ελλήνων στρατιωτικών μ' εκείνη των ρουμάνων συναδέλφων τους στα 1848. Ας μου επιτραπεί να επιμείνω περισσότερο σ' αυτό το σημείο, γιατί ακριβώς σ' αυτό θα στηριχτεί, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, η κατηγορία που θα απευθύνουν οι ρουμανικές αρχές τόσο στο συντάκτη της «Ωδής», όσο και στον εκδότη της εφημερίδας «Ο Ρουμάνος» C. A. Rosetti.

Συγκεκριμένα ο C. D. Agicescu μέσα από τους στίχους της «Ωδής» δικαιολογεί απόλυτα την εξέγερση του στρατού κατά του «νόμιμου» ηγεμόνα μιας χώρας, εφόσον ο τελευταίος καταχράται την εξουσία που του εμπιστεύτηκαν, με την αιτιολογία ότι ο στρατιώτης είναι πρώτα πολίτης και, συνεπώς, έχει κάθε δικαίωμα να ενδιαφέρεται για το «κοινό καλό»⁽¹⁹⁾. Η παρομοίωση που κάνει είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική: θυμίζει στους αναγνώστες του ένα σημαντικό επεισόδιο της ρουμανικής επανάστασης του 1848. Συγκεκριμένα στις 11 Ιουνίου 1848 (π. ημ.) και ενώ στο Βουκουρέστι είχε ήδη ξεσπάσει λαϊκή εξέγερση, ο τότε ηγεμόνας της Βλαχίας Gheorghe Bibescu⁽²⁰⁾, επισκέφτηκε το στρατόπεδο της φρουράς και ζήτησε από τους

19. Τελείως διαφορετική άποψη υποστηρίζει στις *Αναμνήσεις* του ο Ν. Δραγούμης, αναφερόμενος στο ίδιο θέμα. Παίρνοντας και αυτός ως αφορμή τη στάση του στρατού κατά την επανάσταση της 11/23 Οκτωβρίου 1862 υποστηρίζει ότι: «Η χρηστότης και η τιμή απαιτούσι παρά του στρατιώτου, εάν διαφωνή προς την κυβέρνησιν, ν' αποδίδη πρώτον το ξίφος, ο διεπίστευσεν αυτό και είτα να συμμαχή μετά των εχθρών» (Ν. Δραγούμη, *ό.π.*, τόμ. Β', σ. 181).

20. Ο Gh. Bibescu εκλέχτηκε ως ηγεμόνας της Βλαχίας στις 20 Δεκεμβρίου 1842 (π.ημ.) (βλ. *Istoria României*, τόμ. III, σσ. 994 - 995). Παρέμεινε στο θρόνο ως τις 13/25 Ιουνίου 1848, οπότε και παραιτήθηκε αιφνίδια, παρόλο που μόλις δύο μέρες νωρίτερα είχε αναγνωρίσει τη νέα επαναστατική κυβέρνηση και είχε αποδεχθεί να παραχωρήσει σύνταγμα. Την ίδια τέλος, μέρα αναχώρησε στην Τρανσυλβανία (βλ. *Anul 1848 în Principatele Române...*, τόμ. I, σσ. 556 και 611).

στρατιώτες από τη μια να ορκιστούν πίστη στη «νόμιμη» κυβέρνηση και, από την άλλη, να στραφούν κατά του εξεγερμένου λαού. Αξιωματικοί, όμως, και στρατιώτες αρνήθηκαν να «χύσουν αδελφικό αίμα» και με τη στάση τους ανάγκασαν τον ηγεμόνα να αποδεχθεί τα αιτήματα των επαναστατών για παραχώρηση συνταγματικών ελευθεριών και ανάθεση της διακυβέρνησης στην επαναστατική κυβέρνηση του Nicolae Bălcescu⁽²¹⁾.

Η τελευταία αυτή αναφορά του C. D. Aricescu στο αναφαίρετο δικαίωμα του «ένστολου πολίτη» να παίρνει ενεργό θέση απέναντι στα προβλήματα του τόπου φτάνοντας ως και στην ανυπακοή στη «νόμιμη» κυβέρνηση, προκάλεσε την άμεση αντίδραση των ρουμανικών αρχών⁽²²⁾. Τόσο ο συντάκτης της «Ωδής», όσο και ο εκδότης της C. A. Rosetti κλήθηκαν σε απολογία, δικάστηκαν και, τελικά, καταδικάστηκαν ως υποκινούντες το στρατό σε εξέγερση⁽²³⁾.

Πρέπει να τονιστεί εδώ, βέβαια, ότι ούτε η δημοσίευση της «Ωδής» στην εφημερίδα «Ο Ρουμάνος», ούτε η άμεση αντίδραση των ρουμανικών αρχών ήταν τυχαία γεγονότα. Κι αυτό γιατί ήδη από το 1862, αλλά, κυρίως, κατά τη διάρκεια του αμέσως επόμενου χρόνου, η παραπάνω εφημερίδα είχε μετατραπεί σε όργανο της αντιπολίτευσης των «φιλελεύθερων ριζοσπαστών» κατά του ηγεμόνα Cuza, γεγονός που οδήγησε, τελικά, στο κλείσιμο της στις 9/21 Ιουλίου 1864⁽²⁴⁾.

Όσον αφορά στον εκδότη της C. A. Rosetti, είναι γνωστό ότι υπήρξε ένας από τους πιο φανατικούς αντιπάλους του ηγεμόνα Cuza. Αφού αγωνίστηκε ενάντια του ως βουλευτής της Εθνοσυνέλευσης του 1863, και ως δημοσιογράφος σ' όλη τη διάρκεια της ηγεμονίας (1859 - 1866), τελικά ανέ-

21. Περιγραφή του γεγονότος από αυτόκοους μάρτυρες βλ. στη σειρά *Anul 1848 în Principatele Române...*, τόμ. I, σσ. 542, 544 - 545 και 546.

22. Το περίεργο είναι ότι, πέρα από την αντίδραση των επίσημων ρουμανικών αρχών, η αναφορά στη στάση του στρατού προκάλεσε και την αντίδραση ορισμένων αξιωματικών του ρουμανικού στρατού, που, θεωρώντας ότι προσβλήθηκε η τιμή τους, κάλεσαν τον C. D. Aricescu σε... μονομαχία! (βλ. C. D. Aricescu. *Procesul meu...*, σσ. 35 - 63).

23. Στο ίδιο, σσ. 11, 65 - 66 (όπου παρατίθεται το κατηγορητήριο) και 88. Τελικά η ποινή που επιβλήθηκε στον C. D. Aricescu ήταν πεντάμηνη φυλάκιση και πρόστιμο 500 λεί.

24. *Istoria României...*, τόμ. IV, σσ. 356, 369 και 374. M. Bucur. *C.A. Rosetti. Corespondență* (Ο C. A. Rosetti. Αλληλογραφία), Βουκουρέστι, 1980, σ. 382.

λαβε την ηγεσία μιας μυστικής οργάνωσης που δημιουργήθηκε στο Βουκουρέστι στα 1865 και που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις, που οδήγησαν στην εκθρόνιση του «ηγεμόνα της Ένωσης» στις 11 Φεβρουαρίου 1866⁽²⁵⁾.

Παρόμοια ήταν και η πολιτική δράση του συντάκτη της «Ωδής» C. D. Aricescu, που τόσο ως δημοσιογράφος, όσο και ως βουλευτής της Εθνοσυνέλευσης εναντιώθηκε αρχικά με πάθος στην αυταρχική πολιτική του ηγεμόνα Al. Cuza. Μετά τη φυλάκισή του, όμως, στα 1863, εξαιτίας της δημοσίευσης της «Ωδής στην Ελλάδα», απομακρύνθηκε από τους πρώην φίλους του «φιλελεύθερους ριζοσπάστες» και, όπως φαίνεται, χάρη σε ορισμένες υποσχέσεις από την πλευρά των κυβερνητικών, προσέγγισε τελικά την παράταξη των υποστηρικτών του ηγεμόνα Cuza⁽²⁶⁾.

Πρέπει, τέλος, ν' αναφερθεί ότι η δίωξη κατά της εφημερίδας «Ο Ρουμάνος» και του εκδότη της, για τη δημοσίευση της «Ωδής στην Ελλάδα», που αναμφισβήτητα περιέχει αιχμές κατά του ηγεμόνα Cuza, δεν ήταν ένα μεμονωμένο περιστατικό στο χώρο του τύπου της εποχής. Στην περίοδο αυτή και ιδιαίτερα στα αμέσως επόμενα χρόνια (1863 - 1865), η αυταρχικότητα της πολιτικής των κυβερνήσεων του Al. I. Cuza, οδήγησε σε πολλές διώξεις κατά του τύπου, που είχαν ως αποτέλεσμα το κλείσιμο όλων σχεδόν των εφημερίδων της αντιπολίτευσης, ανάμεσα στις οποίες πρωτεύουσα θέση είχε «Ο Ρουμάνος» του C. A. Rosetti⁽²⁷⁾.

Επανερχόμενος στην καταδίκη των Aricescu - Rosetti για τη δημοσίευση της «Ωδής στην Ελλάδα» πρέπει να τονίσω ότι η απρόσμενη εξέλιξη που πήρε, τελικά, η όλη υπόθεση προκάλεσε τη συγκίνηση της κοινής γνώμης και ιδιαίτερα των Ελλήνων των παροικιών των «Ηνωμένων Ρουμανικών

25. *Istoria României...*, τόμ. IV, σσ. 356, 359, 392 και 394. Τις πολιτικές ιδέες του C. A. Rosetti και την αντίθεσή του προς τον ηγεμόνα Cuza βλ. και στην αλληλογραφία του στον M. Bucur, *ό.π.*, σσ. 167, 174, 346 - 7, 368 - 9 και 373 - 381. Για το ποιητικό έργο του C. A. Rosetti βλ. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în reacul al XIX - lea de la 1821 înainte* (Ιστορία της ρουμανικής λογοτεχνίας του 19ου αι. από το 1821 και εξής), Βουκουρέστι, 1983, τόμ. II, σσ. 212 - 216.

26. V. Maciu, *ό.π.*, σ. 9.

27. *Istoria României...*, τόμ. IV, σσ. 356, 371, 374, 388 - 9, 392 - 4.

Πριγκιπάτων»⁽²⁸⁾. Στη σύνταξη της εφημερίδας «Ο Ρουμάνος» έφτασαν πολλές επιστολές με τις οποίες οι επιστολογράφοι εξέφραζαν τη βαθειά συμπάθειά τους για την άδικη δίωξη των δύο ανδρών, καθώς και το θαυμασμό τους για τη θερμή υποστήριξη της ελληνικής επανάστασης της 11/23 Οκτωβρίου 1862. Από το σύνολο των επιστολών αυτών κρίνω σκόπιμο να παραθέσω εδώ αυτές που στάλθηκαν από επιφανείς Έλληνες των παροικιών της Μολδοβλαχίας, πολύ χαρακτηριστικές για τον ενθουσιασμό που προκάλεσε στους Έλληνες του εξωτερικού η ανατροπή και έξωση του Όθωνα.

1

«Στον κύριο C. D. Aricescu

Κυριέ μου,

Τα ευγενικά και πατριωτικά αισθήματα που σας διακρίνουν, καθώς και η αγάπη Σας για την ακριβή μου πατρίδα Ελλάδα, προκάλεσαν τη συμπάθεια όλων των συμπατριωτών μου (υπογρ. Κ.Χ.), εκ μέρους των οποίων είμαι εξουσιοδοτημένος να σας εκφράσω τη βαθειά και αιώνια ευγνωμοσύνη τους.

Μην αποθαρρύνεσαι, ευγενικέ μου φίλε, αν διώκεται η Αρετή· η ευγνωμοσύνη των Εθνών είναι μεγαλύτερη απ' οποιοδήποτε μαρτύριο.

Δέξου την ευγνωμοσύνη ολόκληρης της Ελλάδας, που υπερφανεύεται με τ' όνομά Σου, όπως και με τα ονόματα όλων των διαπρεπών φιλελλήνων.

Ο Θεός των Εθνών μαζί σου

Ο φίλος σας

Ζαχαρίας Σαρδελής

25 Οκτωβρίου 1862, Βουκουρέστι»⁽²⁹⁾.

28. Ενδεικτικό της βαθειάς εντύπωσης που προκάλεσε η καταδίκη των δύο ανδρών αποτελεί το γεγονός ότι η ελληνική εφημερίδα του Βουκουρεστίου «Ίρις των λαών της Ανατολής» στο φύλλο της 18 Απριλίου 1880, είκοσι περίπου χρόνια μετά τα γεγονότα, αναφερόμενη στον C. D. Aricescu, γράφει: «Ο φλογερός φιλέλληνας ποιητής κ. Κωνστ. Αριτσέσκου, αυτός εκείνος ον ο δεσπότης Κούζας φυλάκισεν επί εν έτος διά την επί της εξώσεως του Όθωνος ωραιάν ωδήν εις την Ελλάδα...» (βλ. Γ. Ζωΐδη, *ό.π.*, σ. 78).

29. C. D. Aricescu, *Procesul meu...*, σσ. 27 - 28.

2

«Στον κύριο C. D. Aricescu

Κύριέ μου,

Αυτή τη στιγμή μαθαίνω ότι το Υπουργείο Δημοσίων (= Εσωτερικών – Κ.Χ.) σας επιτίθεται για τους στίχους που δημοσιεύσατε, σχετικά με την πτώση του βασιλιά Όθωνα.

Μ' αυτή την ευκαιρία, θεωρώ ιερό καθήκον μου να σας προσφέρω τις υπηρεσίες μου και να υποστηρίξω τον αγώνα (σας) εναντίον του Υπουργείου Εσωτερικών.

Έχετε στη διάθεσή σας, συνεπώς, αν επιθυμείτε, τις υπηρεσίες του υπογραφόμενου που έχει θερμό ενδιαφέρον για σας και σας διαβεβαιώνω για τη βαθειά μου εκτίμηση.

14 Οκτωβρίου 1862,

Βουκουρέστι

Ο νομοσύμβουλος Γ. Αθανασίου»⁽³⁰⁾.

3

«Στους κ.κ. C. A. Rosetti, C. D. Aricescu και D. Valentineanu.

Κύριοι,

Τα ευγενικά αισθήματα που δείξατε για το ελληνικό έθνος, με την ευκαιρία της πτώσης του βασιλιά Όθωνα, είναι γραμμένα στις καρδιές μας και στην καρδιά ολόκληρου του ελληνικού έθνους, το οποίο σας είναι ευγνώμον (υπογρ. Κ.Χ.).

Μαθαίνω ότι το Υπουργείο Εσωτερικών σας καλεί ενώπιον των δικαστηρίων γι' αυτά σας τα αισθήματα: σε ένδειξη ευγνωμοσύνης σας προσφέρω τις γνώσεις μου, που κέρδισα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, για να τις έχετε στη διάθεσή σας, αν θα το θεωρήσετε αναγκαίο.

Μ' αυτή την ευκαιρία, δεχθείτε, μαζί με την ευγνωμοσύνη μου, τη βαθειά μου εκτίμηση.

Διδάκτορας στο Δίκαιο

Γ. Πριμικίριος

Βουκουρέστι, 25 Οκτωβρίου 1862»⁽³¹⁾.

30. Στο ίδιο, σ. 28.

Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα, ότι η επανάσταση της 11/23 Οκτωβρίου 1862 στην Ελλάδα και η έξωση του Όθωνα προκάλεσαν βαθειά αίσθηση στην κοινή γνώμη του εξωτερικού⁽³²⁾. Ιδιαίτερα η κοινή γνώμη των «Ηνωμένων Ρουμανικών Πριγκιπάτων της Βλαχίας και Μολδαβίας», επηρεασμένη από την πολιτεία του ηγεμόνα Alexandru Ioan Cuza και με ζωντανές ακόμη τις μνήμες από τη δημοκρατική επανάσταση του 1848, χαιρέτησε με ενθουσιασμό την ανατροπή και έξωση του Όθωνα, παραλληλίζοντας, όπως φαίνεται, την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα πριν τη μεταβολή της 11ης Οκτωβρίου 1862, μ' εκείνη που επικρατούσε την ίδια περίοδο στη Μολδοβλαχία και που, τελικά, οδήγησε στην ανατροπή και έξωση του ηγεμόνα Cuza στα 1866⁽³³⁾.

31. Στο ίδιο, σ. 29. Θερμές επιστολές συμπαράστασης έστειλαν, επίσης, ο Θεμιστοκλής Φιναλής από το Βουκουρέστι (1 Νοεμβρίου 1862), ο Λεωνίδας Βαλβής από το Πλοέστι (9 Νοεμβρίου 1862), ένας ανώνυμος από το Ιάσι (20 Δεκεμβρίου 1862), καθώς και πολλοί Ρουμάνοι (βλ. στο ίδιο, σσ. 45 - 46, 109 - 110, 112 και 118 - 140).
32. Την πληροφορία μας δίνει και πάλι ο C. D. Aricescu. Γράφει συγκεκριμένα: «Το κίνημα της Ελλάδας της 11/23 Οκτωβρίου 1862 χειροκροτήθηκε απ' όλες τις εφημερίδες, ακόμη και από τις αντιδραστικές, επικεφαλής των οποίων διακρίνεται η «La France» γιατί αλήθεια; επειδή δε στοίχισε ούτε μια σταγόνα αίμα· ήταν μια συνεχής γιορτή που κράτησε μέρες ολόκληρες» (C. D. Aricescu. *Procesul meu...*, σ. 96). Βλ. επίσης Μ. Μαντούβαλου, *Τα εν Ελλάδι πολιτικά γεγονότα του 1862...*, σσ. 33 - 53.
33. Αξίζει, πράγματι, να τονιστεί εδώ ότι οι «βίοι» του Όθωνα και του Cuza παρουσιάζουν ορισμένες χαρακτηριστικές ομοιότητες. Αναφέρω ενδεικτικά ότι και οι δύο είχαν ν' αντιμετώπισουν: α) ένα οξύ «αγροτικό πρόβλημα» – ανεξάρτητα από τις διαφορετικές παραμέτρους του προβλήματος για κάθε χώρα –, β) πιέσεις, κυρίως από το εσωτερικό, για φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, γ) βαρειές κατηγορίες για αυταρχικότητα και ωμές επεμβάσεις στην πολιτική ζωή και δ) πρόβλημα διαδοχής. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί, ότι τόσο ο Όθωνας, όσο και ο Cuza ανατράπηκαν ύστερα από ένα ταξίδι μακριά από τις πρωτεύουσές τους, το οποίο πραγματοποίησαν παρά την αντίθετη γνώμη των κυβερνήσεων και των υποστηρικτών τους.